

**Аналіз застосування судами Полтавської області практики
Європейського суду з прав людини та дотримання судами Конвенції про
захист прав людини і основоположних свобод при розгляді цивільних
справ протягом I півріччя 2021 року**

План:

Вступ.

Розділ I.

1.1. Аналіз статистичних даних застосування районними судами Полтавської області практики Європейського суду з прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у I півріччі 2021 року.

1.2. Критерії застосування практики Європейського суду з прав людини та Конвенції і протоколів до неї місцевими судами області у I півріччі 2021 року.

Розділ II.

1.1 Аналіз статистичних даних та критерії застосування Полтавським апеляційним судом Конвенції і протоколів до неї та практики Європейського суду з прав людини у I півріччі 2021 року.

Висновки.

Вступ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практика Європейського суду з прав людини є **обов'язковими для застосування** при розгляді справ усіма судами Судової системи України.

Така «**обов'язковість**», зокрема при розгляді цивільних справ, визначена на законодавчому рівні:

- статтею 9 Конституції України, відповідно до якої, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколи до неї є складовою національного законодавства України.
- статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що регламентує: при розгляді справ українські суди повинні застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.
- пунктом 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року №14 «Про судові рішення у цивільній справі», де роз'яснено, що в мотивувальній частині кожного рішення у разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію та рішення Європейського суду, які згідно з Законом №3477 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права і підлягають застосуванню в такій справі.
- Частиною 4 статті 10 ЦПК України, відповідно до якої Конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини суд застосовує як джерело права.

Метою проведення даного узагальнення є, перш за все, дослідження статистичних даних застосування судами України Європейської конвенції та рішень Європейського суду з прав людини під час ухвалення рішень.

Значення дослідження полягає у тому, що на чолі правозастосування стоїть виконання Україною, як державною, обов'язку дотримувати права і свободи, визначені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Розділ I.

Аналіз статистичних даних застосування районними судами Полтавської області практики Європейського суду з прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод протягом I півріччя 2021 року

На виконання плану роботи Полтавського апеляційного суду на I півріччя 2021 року проведено аналіз застосування судами Полтавської області практики Європейського суду з прав людини та дотримання судами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді цивільних справ протягом I півріччя 2021 року.

Вказаний аналіз був проведений на підставі узагальненої судами першої інстанції області інформації, яка надійшла на виконання запиту Полтавського апеляційного суду, а також даних Єдиного державного реєстру судових рішень.

Статистичні дані протягом I півріччя 2021 року свідчать:

у **2 338 справах** – судами Полтавської області застосовано практику Європейського суду з прав людини та Європейську конвенцію;

у 1 921 справах – при ухваленні остаточних рішень (82,16%);

у 417 справах – при постановленні ухвал (17,84%).

У порівнянні з минулим звітним періодом, прослідковується **тенденція росту правозастосування** рішень Європейського суду з прав людини та посилення на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

За аналогічний звітний період 2020 року кількість справ, у яких була застосована практика Європейського суду з прав людини та Європейська конвенція, була меншою та становила - **1 573 справи**.

Таким чином, у звітному періоді (I півріччя 2021 року) на 61% збільшилась кількість справ, у яких суди Полтавської області застосували Європейську конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини.

Критерії застосування практики Європейського суду з прав людини та Конвенції і протоколів до неї місцевими судами області протягом I півріччя 2021 року

Ухвали про відкриття провадження у справі

Найпоширенішим у правозастосуванні судами Полтавської області при вирішенні питання про відкриття провадження у справі є посилення судів на статтю 6 Європейської конвенції «Право на справедливий суд».

У справах 536/1567/20, 536/325/21, 536/443/21, відкриваючи провадження у справі, суд зробив посилення на рішення Європейського суду з прав людини «Белле проти Франції» та зазначив, що право на доступ до суду має застосовуватися на практиці і бути ефективним. Для того, щоб право на доступ було ефективним, особа повинна мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права.

Основна теза правозастосування: при відкритті провадження у справах не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним.

Ухвали про залишення заяв (скарг) без руху

Разом із тим, у контексті правозастосування частини 1 статті 6 Європейської конвенції, суди залишають заяви (скарги) без руху у зв'язку із невідповідністю вимогам Цивільно-процесуального кодексу України, надаючи заявникам строк на усунення недоліків (справи № 541/1243/21, 549/48/21, 528/1454/20, 528/406/21).

В ухвалах про залишення заяв без руху суди посиляються на частину 1 статті 6 Європейської конвенції у поєднанні із статтею 17 «Заборона зловживання правами», а також на рішення Європейського суду з прав людини «Жофр де ля Прадель проти Франції», «Креуз проти Польщі», «Пелевін проти України»,

«Голдер проти Великої Британії», «Гоффман проти Німеччини», «Кудла проти Польщі», «Шишаков проти Росії».

Основна теза правозастосування: право на доступ до суду не є абсолютним та може підлягати обмеженням, оскільки таке право за своєю природою потребує регулювання державою. Обмеження, накладене на доступ до суду, буде несумісним із пунктом першим статті 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законної мети або коли не існує розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти. Залишення заяви без руху не є обмеженням права скажника на доступ до правосуддя, оскільки, держава, встановлюючи конкретні вимоги до змісту та форми заяв (скарг), покладає обов'язок на суд перевірити виконання заявником цих вимог та прийнятності заяви (скарги) на стадії вирішення питання про відкриття провадження по справі.

Ухвали про повернення заяви (скарги)

У зв'язку із не усуненням недоліків, суди визнавали подану заяву (скаргу) неподаною та повертали її заявникові, про що постановляли відповідні ухвали (справи № 554/353/21, 528/407/21, 528/1428/20, 539/202/21, 543/101/21).

В ухвалях про повернення заяв (скарг) містяться посилання на рішення Європейського суду з прав людини у справах «Осман проти Сполученого королівства», «Креуз проти Польщі», застосуються стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд», у контексті того, що право на доступ до правосуддя не є абсолютним та може бути обмежене за законом, у поєднанні зі статтею 17 Конвенції «Заборона зловживання правами», яка закріплює принцип неприпустимості зловживання правами.

Суди повертали заяви (скарги), оскільки заявники диспозитивно ставились до реалізації свого права на усунення недоліків.

Основна теза правозастосування: реалізуючи гарантоване статтею 6 Європейської конвенції право на доступ до правосуддя, кожна держава-

учасниця Конвенції вправі встановлювати правила судової процедури, зміст яких не допустити судовий процес у безладний рух. При цьому, питання про порушення статті 17 Конвенції, яка закріплює один із основоположних принципів неприпустимості зловживання правами, може поставати лише у сукупності з іншою статтею Конвенції, положення якої у конкретному випадку дають підстави для висновку про зловживання особою наданим їй правом та потребою з боку держави регулювання доступу до суду.

Ухвали про залишення заяв (скарги) без розгляду

Залишаючи заяви (скарги) без розгляду у зв'язку із відкликанням її заявником, суди посилаються на статті 6, 17 Європейської конвенції, а також рішення Європейського суду з прав людини «Смірнова проти України» (№553/1089/21, 530/408/21, 553/757/20).

Залишаючи позов (заяву, скаргу) без розгляду у зв'язку із повторною неявкою заявника (позивача) – на рішення «Юніон Аліментарія Сандерс проти Іспанії», «Тойшлер проти Германії» (№537/318/20, 526/82/21, 526/366/20).

Основна теза правозастосування: заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання. Сторона, яка задіяна в ході судового розгляду справи, зобов'язана з розумним інтервалом часу сама цікавитися провадженням у її справі, добросовісно користуватися належними їй процесуальними правами та неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Ухвали про забезпечення позову

Розглядаючи заяви про забезпечення позову (справи № 525/705/21, 525/82/21, 546/398/21, 541/1192/21, 544/228/21), суди посилаються на статтю 13 Європейської конвенції «Право на ефективний засіб юридичного захисту»,

статтю 1 Європейської конвенції «Зобов'язання поважати права людини», (справи №546/287/21, 546/289/21, у яких було відмовлено у задоволенні заяви про забезпечення позову).

В ухвалах про забезпечення позову суди здебільшого посилаються на рішення Європейського суду з прав людини «Шмалько проти України», «Пантелеєнко проти України», «Дорани проти Ірландії», «Салах Шейх проти Нідерландів» (справи №528/569/21, 528/319/21, 528/539/21, 528/294/21), «Серявін та інші проти України» (справа №546/287/21).

Основна теза правозастосування: кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі. Одним з механізмів забезпечення ефективного юридичного захисту є передбачений національним законодавством інститут вжиття заходів до забезпечення позову. При цьому, передбачений законом захід забезпечення позову може бути розцінений як втручання органу влади у захищене право особи. Тому, при вирішенні питання забезпечення позову суди мають враховувати, що будь-яке втручання органу влади у захищене право не суперечитиме загальній нормі, викладеній у першому реченні частини першої статті 1 Конвенції, лише якщо забезпечено «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Питання стосовно того, чи було забезпечено такий справедливий баланс, стає актуальним лише після того, як встановлено, що відповідне втручання задовольнило вимогу законності і не було свавільним.

Ухвали про призначення дистанційного судового провадження

У зв'язку із введенням в Україні режиму карантину та встановленням карантинних обмежень, нагальним постало питання забезпечення права громадян на доступ до правосуддя, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції.

До процесуального законодавства України були введені норми, що, серед іншого, регулюють порядок призначення дистанційного судового провадження (розгляду справи в режимі відеоконференції).

Суди, постановляючи ухвали про призначення відеоконференції (справи № 525/1393/20, 525/1109/19, 525/568/21, 546/271/18), посилаються на ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції у контексті забезпечення права кожного на доступ до правосуддя.

Основна теза правозастосування: складовими права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції, є: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду. Таким чином, призначення дистанційного судового провадження, забезпечує право на участь особи у розгляді своєї справи та своєчасний розгляд справи судом протягом розумних строків.

Ухвали про закриття провадження у справі

У зв'язку із відмовою позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі (ч. 3 ст. 206 ЦПК України).

Узагальнення справ у цьому напрямку показало, що суди Полтавської області в ухвалях про закриття провадження на підставі ч. 3 ст. 206 ЦПК України практично не застосовують Європейську конвенцію та прецедентну практику Європейського суду з прав людини.

Так, у справі № 530/719/21, що була досліджена при здійсненні узагальнення, позивач до початку судового засідання подала до суду заяву про відмову від позову у зв'язку із задоволенням відповідачем позовних вимог після пред'явлення позову. Суд, постановляючи ухвалу про закриття провадження, послався на пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Основна теза правозастосування: закриваючи провадження у справі суди мають враховувати, що поняття «юридичного спору» має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини до тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення. Відсутність предмета спору унеможлиблює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову. Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання.

Ухвали за результатом розгляду заяв про відвід (самовідвід)

При здійсненні узагальнення, встановлено, що суди практично завжди обґрунтовують ухвали про відвід (самовідвід) з посиланням на Європейську конвенцію та прецедентну практику Європейського суду з прав людини.

Суди у мотивувальній частині таких ухвал посилаються на пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та найчастіше застосовують наступні рішення Європейського суду з прав людини: «Білуга проти України», «Волков проти України», «Ветштайн проти Швейцарії», «Миккалеф проти Мальти», «Мезнарич проти Хорватії», «Михайлова проти України», «Мироненко і Мартенко проти України», «Ферантелі та Сантанжело проти Італії», «П'єрсак проти Бельгії»

Прикладами справ є: 525/602/21, 525/604/21, 525/607/21, 525/351/21, 526/1820/20, 526/1685/20, 526/276/21, 526/1527/21, 535/72/21, 948/974/20, 1295/20, 534/308/21, 542/635/21, 542/674/21, 542/788/21, 551/543/20, 544/182/21, 544/969/21, 544/182/21, 548/305/17.

Відмовляючи у задоволенні заяв про відвід (самовідвід), суди практично завжди мотивують свої ухвали посиланням на суб'єктивний та об'єктивний критерії упередженості судді (справа № 546/791/20).

Основна теза правозастосування: дотримання правил неупередженості (безсторонності) судами, є складовою забезпечення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції. Суди повинні вселяти довіру громадськості до суду. Для того, щоб суди могли вселяти громадськості необхідну довіру, слід враховувати також і питання їх внутрішньої організації. Суб'єктивний підхід до неупередженості відображає особисті переконання цього судді у конкретній справі, об'єктивний визначає, чи мали місце достатні гарантії, щоб виключити будь-які сумніви з цього приводу... Презумпція особистої неупередженості діє до тих пір, поки не доведено інше... Будь-який суддя, відносно неупередженості якого є законні сумніви, повинен вийти зі складу суду, який розглядає справу. Інакше підривається довіра, якою у демократичному суспільстві мають користуватися суди.

Ухвали про передачу справи до іншого суду або закриття провадження у зв'язку із порушенням правил юрисдикції

Вирішуючи питання про передачу справ за підсудністю у порядку ст. 31 ЦПК України (справи № 549/51/21, №528/458/21, 528/613/21, 552/945/21), а також про закриття провадження, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства у порядку ч. 1 ст. 255 ЦПК України (справа №552/945/21) у мотивувальній частині ухвал суди Полтавської області посилаються на статтю 6 Європейської конвенції, а також на рішення Європейського суду «Сокурєнко і Стригун проти України».

Основна теза правозастосування: відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, *встановленим законом*. Фраза «встановленим законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність.

Ухвали у порядку виконання судових рішень

Узагальнення судової практики застосування судами Полтавської області Європейської конвенції та рішень Європейського суду з прав людини показало, що суди доволі часто їх застосовують при вирішенні:

- заяв про заміну сторони виконавчого провадження;
- заяв про видачу дублікатів виконавчих листів та поновлення строків пред'явлення їх до виконання;
- подання державного (приватного) виконавця про оголошення розшуку боржника;
- подання про надання дозволу на примусове входження до житла.
- подання державного (приватного) виконавця про обмеження боржника у праві виїзду за межі України;
- заяв про касування обмеження боржника у праві виїзду за межі України.

При постановлені ухвал про *оголошення розшуку боржника* (справа № 525/35/21), *заміну сторони виконавчого провадження* (справи № 525/1576/13-ц, 525/355/2012, 525/793/2012, 528/1278/20), *видачу дублікату виконавчого документу та поновлення строк його пред'явлення до виконання* (справи № 2-906/11, 2-404/210/2-1533/11, 535/1036/14-ц, 537/4290/16-ц, 2-1943/2010, 2-1728/2010), суди Полтавської області найчастіше посилались на статтю 6 Європейської конвенції, рішення Європейського суду з прав людини «Горнсбі проти Греції», «Шмалько проти України», «Пономарьов проти України», «Імобільяре Саффі проти Італії».

Основна теза правозастосування: гарантоване статтею 6 Конвенції «Право на справедливий суд» повинно розцінюватися не лише в аспекті права особи звернутися до суду за захистом своїх прав, а також як і обов'язковість до виконання судового рішення. Тому, виконання судового рішення має розглядатися як невід'ємна частина судового процесу з метою забезпечення

положень статті 6 Конвенції. Право на звернення до суду було б ілюзорним, якби правова система держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося. Було б незрозуміло, якби стаття 6 Конвенції детально описувала процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі (справедливий, публічний і швидкий розгляд), і, водночас, не передбачала виконання судових рішень».

При постановленні ухвал про *обмеження боржника у праві виїзду за межі України* (справа №545/2236/17) суди Полтавської області здебільшого посилались на частину 3 пункту 2 Протоколу № 4 до Конвенції, та рішення Європейського суду з прав людини «Гочев проти Болгарії».

Основна теза правозастосування: Європейський суд з прав людини сформулював загальні стандарти щодо права на свободу пересування, зазначивши, що таке обмеження має відповідати одразу трьом критеріям: по-перше, має ґрунтуватися на законі, по-друге, переслідувати одну з легітимних цілей, передбачених ч. 3 п. 2 Протоколу № 4 до Конвенції, та по-третє, знаходитися в справедливому балансі між правами людини та публічним інтересом (тобто бути пропорційним меті його застосування). При цьому, при вирішенні питання про пропорційність обмеження даного права з метою стягнення неоплачених боргів, слід пам'ятати, що таке обмеження може бути виправдано лише тоді, коли воно дійсно сприятиме погашенню заборгованості.

При постановленні ухвал про *скасування встановленого під час виконання рішення обмеження боржника у праві виїзду за межі України* (справа № 526/1850/20) суди посилаються на статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка регламентує, що кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.

Основна теза правозастосування: на здійснення права вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання не можуть бути встановлені

жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб. За відсутності законних підстав для подальшого обмеження такого права, вжиті заходи підлягають скасуванню.

При постановленні ухвал за результатом розгляду подання державного виконавця *про примусове входження* до приміщення (житла) боржника під час виконання рішення, суди посилаються на статтю 8 Європейської конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя», статтю 18 «Межі застосування обмежень прав» (справи № 553/35/21, 544/219/20), у контексті того, що примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи боржника є крайньою мірою з усіх заходів, що можуть бути застосовані для примусового виконання рішення суду лише у разі, якщо: 1. виконавцем були виконані усі інші можливі спроби виконати рішення суду у відповідності до норм діючого законодавства; 2. боржник від добровільного допуску державного виконавця відмовився. Рішення суду про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника-фізичної особи має бути вмотивованим і ґрунтуватися на доказах, які підтверджують перешкоджання боржника вільному доступу державного виконавця до цього житла чи іншого володіння особи та ухилення його від виконання судового рішення (у разі наявності доказів про обізнаність про відкрите виконавче провадження).

Основна теза правозастосування: проникнення у житло чи іншого володіння особи, як обмеження права на недоторканність/повагу до житла, має виступати виключним засобом забезпечення примусового виконання судового рішення та бути законним (втручання здійснюється згідно із законом) і виправданим (необхідним у демократичному суспільстві).

Застосування Європейської конвенції та рішень Європейського суду у судових рішеннях по суті справи

При здійсненні узагальнення вбачається, що суди Полтавської області застосовували Європейську конвенцію та рішення Європейського суду у судових у наступних категоріях цивільних справ:

- пов'язаних із **сімейними правовідносинами** (здебільшого, справи про стягнення аліментів; позбавлення батьківських прав; надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди одного із батьків; визначення місця проживання дитини; усунення перешкод у спілкуванні; поділ майна подружжя; зміна реєстрації місця проживання дитини без згоди батька, тощо);

- пов'язаних із **житловими правовідносинами** (здебільшого, справи про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням; виселення, вселення; усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням);

- пов'язаних із **правом власності** (здебільшого, справи про визнання права власності, звільнення майна з-під арешту; припинення права власності);

- пов'язаних із **захистом немайнових прав особи** (здебільшого, справи про захист честі, гідності і ділової репутації);

- пов'язаних із **трудовими правовідносинами**;

- пов'язаних із **спадковими правовідносинами**;

- пов'язаних із **договірними правовідносинами**;

- пов'язаних із **відшкодуванням моральної та матеріальної шкоди**.

- пов'язаних із **захистом прав споживача та страховими правовідносинами** (у меншій кількості).

При здійсненні узагальнення, встановлено, що суди Полтавської області застосовують Європейську конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини **при розгляді справ у порядку окремого провадження**.

У більшій кількості це справи наступних категорій:

- про визнання особи недієздатною або продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною;

- про встановлення юридичних фактів (родинних відносин, встановлення факту батьківства, факту смерті/народження на тимчасово окупованій території).

Справи із сімейних правовідносин

У рішеннях про призначення аліментів на дитину суди найчастіше посилались на статтю 5 Протоколу 7 до Конвенції «Рівноправність кожного з подружжя» (справи №530/339/21, 554/476/21, 554/9456/20, 533/1495/20).

Основна теза правозастосування: батьки є рівними в обов'язку щодо утримання дитини.

У рішеннях про усунення перешкод у спілкуванні з онуком та участі у його вихованні (справи №550/1564/20, 536/1335/20) суди посилались на статтю 8 Конвенції «Право на повагу до сімейного життя» та на рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Kruskic v. Croatia», «Богоносови проти Росії».

Основна теза правозастосування: право на повагу до сімейного життя, поширюються у тому числі і на відносини між бабою, дідом та онуками, якщо між ними існують достатньо тісні зв'язки. Держава повинна за загальним правилом забезпечити збереження сімейного зв'язку там, де він існує. Відносини між бабою, дідом і онуками за своїм характером відрізняються від відносин між батьками і дітьми і, зокрема, вимагають меншого ступеня захисту. Право на повагу до сімейного життя баби, діда у відносинах з їхніми онуками передбачає, у першу чергу, право підтримувати звичайні стосунки з онуками, навіть якщо такий контакт зазвичай відбувається за згодою особи, яка має батьківську відповідальність».

У рішеннях про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною одного із батьків (справи № 552/5240/20, 552/1194/21, 552/1194/21, 546/38/21) суди найчастіше посилаються на статтю 8 Конвенції «Право на повагу до сімейного

життя» та рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Хант проти України», «Олсон проти Швеції», «Йохансон проти Норвегії».

Основна теза правозастосування: між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

У рішеннях про визначення місця проживання дитини суди найчастіше посилаються на статтю 8 Конвенції «Право на повагу до сімейного життя» та рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Хант проти України», «М.С. проти України» (справа № 553/2677/20, 552/163/21, 529/197/20).

Основна теза правозастосування: при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним.

У рішеннях про позбавлення батьківських прав (справи №545/853/20, 526/829/21) суди найчастіше застосовують рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мамчур проти України», «Хант проти України», «Савіні проти України».

Основна теза правозастосування: оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте, основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. Питання сімейних відносин має ґрунтуватися на оцінці особистості заявника та його поведінці. Факт заперечення заявником проти позову про позбавлення його батьківських прав також може свідчити про його інтерес до дитини. Судове рішення має бути побудоване на

з'ясованих обставинах; чи були мотиви для позбавлення батьківських прав доречними і достатніми, чи здатне рішення про позбавлення батьківських прав забезпечити належний захист дитини, чи було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків дитини, чи ґрунтується висновок органу опіки на достатній доказовій базі, чи мали батьки достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання.

У рішеннях про надання дозволу на виїзд дитини за кордон суди найчастіше посилаються рішення Європейського Суду з прав людини у справі «М.С. проти України» (справи №534/1250/20, 528/66/21, 529/293/20).

У рішеннях надання дозволу на шлюб суди посилались та статтю 12 Конвенції «Право на шлюб»; у рішеннях про розірвання шлюбу на рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Фернандес Мартінес проти Іспанії»

Основна теза правозастосування: наголошено на важливості для осіб мати можливість вільно приймати рішення з приводу того, як вести своє приватне та сімейне життя.

Справи про захист честі, гідності і ділової репутації

Узагальненням установлено, що у такій категорії спорів суди Полтавської області майже завжди посилались у своїх рішеннях на статтю 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів» (справи №536/1690/19, 526/1606/20), а також рішення Європейського Суду з прав людини у справах ««Нова газета» та Бородянський проти Росії» (справа № 532/919/20); «Фельдек проти Словаччини», «Нікула проти Фінляндії», «Яновський проти Польщі» (справа № 554/7761/20).

Основна теза правозастосування: втручання в свободу вираження власних думок та поглядів порушує свободу висловлення думки в трьох випадках: якщо воно здійснено не на підставі закону, якщо воно не переслідує допустимої мети або якщо воно порушує баланс між метою, заради якої здійснено втручання, і свободою вираження думки. Правдивість оціночних

суджень не припускає можливості доказування, і оціночні судження дійсно слід відрізнити від фактів, існування яких може бути підтверджене та виділив три можливі варіанти фундаменту, на якому можна побудувати свою оцінку: 1) факти, що вважаються загальновідомими; 2) підтвердження висловлювання яким-небудь джерелом; 3) посилення на незалежне дослідження. Фактичні твердження та оціночні судження є різними поняттями, а розмежування цих термінів лежить в основі захисту права на честь та гідність, як особистих немайнових прав.

Справи про захист права власності

У даній категорії справ (про визнання права власності, звільнення майна з-під арешту) суди Полтавської області у своїх рішеннях практично завжди посилаються на статтю 1 Протоколу першого до Конвенції «Захист права власності» у контексті права мирно володіти своїм майном (справи №535/931/20, 537/3750/20, 524/6470/20, 525/1335/21, 525/568/21, 526/997/20, 552/3333/19, 546/931/19, 528/198/21, 528/1183/20, 528/1208/20, 528/218/21, 551/1809/19, 544/127/20, 544/130/20).

Найпоширенішим є застосування рішень Європейського Суду з прав людини у справах: «Андрій Руденко проти України», «Рисовський проти України», «Кривенький проти України», «Бочаров проти України», «Кобець проти України», «Надточій проти України», «Урепка проти України».

Основна теза правозастосування: право власності є непорушним. Три критерії, які слід оцінювати, аналізуючи сумісність втручання в право особи на мирне володіння майном з гарантіями статті 1 Першого протоколу до Конвенції, а саме: чи можна вважати втручання законним; чи переслідує воно «суспільний», «публічний» інтерес; чи такий захід (втручання в право на мирне володіння майном) є пропорційним визначеним цілям.

У житлових спорах (у більшості справ про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням, усунення перешкод у

користуванні майном) суди Полтавської області у своїх рішеннях посилаються на статтю 1 Протоколу першого до Конвенції «Захист права власності» та на статтю 8 Конвенції у контексті права кожної особи на повагу до житла, а також найчастіше використовують рішення Європейського Суду з прав людини у справах: «Кривицька та Кривицький проти України», «Прокопович проти Росії» (справи № 531/1443/20, 533/1183/20, 533/1078/20, 552/3333/19, 552/290/21, 554/995/21, 554/2207/21).

Основна теза правозастосування: право на повагу до житла охоплює насамперед право займати житло, не бути виселеною чи позбавленою свого житла. Підстави, за яких втручання держави у використання особою такого права є виправданим: таке втручання має бути передбачене законом і необхідне в демократичному суспільстві, а також здійснюватися в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, для охорони порядку і запобігання злочинності, охорони здоров'я чи моралі, захисту прав і свобод інших осіб. Цей перелік підстав для втручання є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню. Водночас державі надаються широкі межі розсуду, які не є однаковими і в кожному конкретному випадку залежать від цілей, зазначених у п. 2 ст. 8 Конвенції.

Рішення у справах окремого провадження

У рішеннях щодо недієздатності особи (про визнання особи недієздатною або продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною) суди Полтавської області найчастіше посилаються на п. 1 ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» та рішення Європейського Суду з прав людини у справах: «Наталія Михайленко проти України», «Станєв проти Болгарії», «Штукатуров проти Росії» (справи № 552/5251/20, 528/698/18, 542/404/21, 542/51/21, 538/226/20, 538/2264/20, 538/2262/20, 544/216/21, 544/1562/20, 544/1563/20).

Основна теза правозастосування: вирішення справи про визнання особи недієздатною виключно на підставі письмових доказів, не побачивши і

не почувши особу, може бути порушено її право на справедливий судовий розгляд, передбачене ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Необхідним є надання доступу до суду навіть особам, які вже визнані недієздатними. У справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності передбачається періодичний судовий контроль за наявністю/продовженням існування підстав для обмеження чи позбавлення особи дієздатності.

У рішеннях про встановлення юридичних фактів (родинних відносин, встановлення факту батьківства, факту смерті/народження на тимчасово окупованій території) суди Полтавської області найчастіше застосовують рішення Європейського Суду з прав людини у справах: «Кіпр проти Турції», «Мозер проти Республіки Молдови та Росії», «Калачев проти Росії», «Голден проти Сполученого Королівства», «Бочаров проти України», «Луїзідлу проти Туреччини» (справи № 529/458/21, 548/1491/21, 553/1395/21, 542/1125/20, 528/1341/20, 528/92/21, 528/1356/20, 528/1165/20, 546/572/21, 546/570/21).

Основна теза правозастосування: документи, видані органами та установами (зокрема лікувальними закладами), що знаходяться на тимчасово окупованій території, як виняток можуть братись до уваги судом та оцінюватись разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку під час розгляду відповідних справ. Першочерговим завданням для прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони (тобто є окупованою). При цьому, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу.

**Щодо вирішення судами питання про стягнення судових витрат
(до яких відносяться, серед іншого, витрати на професійну правничу
допомогу адвоката)**

При здійсненні узагальнення встановлено, що суди Полтавської області у рішеннях при вирішенні питання розподілу судових витрат, серед іншого, стягнення витрат на правничу допомогу, посилаються на статтю 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та найчастіше застосовують такі рішення Європейського суду з прав людини: «Баришевський проти України», «Схід/Захід Альянс Лімітед проти України», «Лавентс проти Латвії», «Гуриненко проти України» (справи № 526/2298/20, 524/1095/21, 530/339/21, 535/688/20, 554/8811/20, 554/1860/20, 547/177/21, 534/1882/20, 549/36/21, 550/1308/20, 537/529/21, 542/292/21, 542/1678/20).

Основна теза правозастосування: заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними, неминучими, а їхній розмір - обґрунтованим.

Щодо обґрунтованості судових рішень

При здійсненні узагальнення встановлено, що суди у мотивувальній частині рішень найчастіше посилаються на рішення Європейського суду з прав людини у справах «Салов проти України», «Проніна проти України», «Серявін та інші проти України», «Руїс Торіха проти Іспанії» у контексті надання відповіді на кожен аргумент сторін з метою дотримання п. 1 ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд», «Трофимчук проти України» (справи № 546/930/20, 538/615/20, 544/744/20, 544/792/20, 544/866/20, 535/357/21, 533/133/21, 533/410/21, 533/261/21, 545/864/20, 545/3530/20, 541/549/20, 547/3730/20).

Основна теза правозастосування: згідно з усталеною практикою Європейського суду, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються.

Обґрунтованість рішення полягає у тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення.

Розділ II.

Аналіз статистичних даних та критерії застосування Полтавським апеляційним судом Конвенції та протоколів до неї та практики Європейського суду з прав людини протягом I півріччя 2021 року

У звітному періоді (**I півріччя 2021 року**), згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, Полтавським апеляційним судом застосовано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини при розгляді **603 цивільних справ:**

375 – при постановленні ухвал (62%);

228 – при ухваленні постанов (38%).

У порівнянні з попередніми даними аналогічного звітного періоду 2020 року (347 справ), спостерігається збільшення на 50 % показнику застосування Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини при винесенні рішень Полтавським апеляційним судом.

При постановленні ухвал з процесуальних питань, зокрема:

- в ухвалях про залишення апеляційних скарг без руху;
- в ухвалях про відмову у задоволенні клопотань заявників про звільнення від сплати судового збору;
- в ухвалях про повернення апеляційних скарг;
- в ухвалях про відмову у відкритті провадження у справах;
- в ухвалях про поновлення процесуального строку для подачі апеляційних скарг;
- в ухвалях про відмову у задоволенні клопотань сторін з процесуальних питань (серед іншого, про призначення справи до розгляду з повідомлення (викликом) сторін, або призначення відеоконференції, тощо).

В ухвалях з процесуальних питань судді апеляційного суду, з посиланням на практику ЄСПЛ, наводять обґрунтування того, чи буде

прийняте рішення вважатися порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Право на справедливий суд» у контексті доступу до правосуддя.

Майже у всіх ухвалах апеляційного суду наявне посилання на вказану статтю.

Здійснюючи узагальнення, можна навести основні приклади справ з цього приводу.

При залишенні апеляційних скарг без руху судді апеляційного суду враховують прецедентну практику Європейського суду з прав людини, зокрема, на рішення у справах «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства», «Креуз проти Польщі», «Шишков проти Росії», «Нешев проти Болгарії».

У мотивувальній частині ухвал судді посилаються на положення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо виконання зобов'язання забезпечити ефективне право доступу до суду та констатують, що право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави.

У справах № 528/1285/21, 552/2571/20 суддями було відмовлено заявникам у задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору та залишили апеляційну скаргу без руху з підстави несплати судового збору.

Основна теза правозастосування: інтереси справедливого здійснення правосуддя можуть виправдовувати накладення фінансових обмежень на доступ особи до суду. Положення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо зобов'язання забезпечити ефективне право доступу до суду не означає надання права особі на безкоштовні провадження у цивільних справах. Держава вправі висувати свої вимоги щодо доступу до суду апеляційної інстанції. Вимога про сплату державного мита є стримуючою мірою для потенційних позивачів від пред'явлення безрозсудних і необґрунтованих позовів. Для того, щоб гарантувати справедливий баланс між підтримкою нормального функціонування судової системи і захистом

інтересів заявника при поданні позову до суду, внутрішньодержавні суди звільняють від сплати державного мита заявників, які можуть підтвердити свій поганий фінансовий стан.

При постановленні ухвал про повернення апеляційних скарг на підставі п. 1 ч. 5 ст. 357 ЦПК України судді апеляційного суду посилаються на п.1 ст. 6 Конвенції та найчастіше рішення ЄСПЛ у справах «Осман проти Сполученого королівства», «Круз проти Польщі», «Воловік проти України», «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» констатуючи, що право на суд не є абсолютним і воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом закону, тому що право на доступ до суду за самою своєю природою потребує врегулюванню з боку держави (справа № 530/488/21).

Окремим прикладом можна навести справу №532/2012/20, у якій *апеляційну скаргу було повернуто заявнику* на підставі частини 3 статті 44 ЦПК України, оскільки вона містить образливі ненормативні висловлювання на адресу суддів, які перебувають поза нормальним стилем спілкування, в першу чергу, у діловому мовленні, що використовується в офіційному спілкуванні (між установами, окремою особою і установою, між посадовими особами тощо). Суд застосував підпункт «а» пункту 3 статті 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та налогісив, що неприйнятною є будь-яка індивідуальна заява, подана згідно зі статтею 34, якщо ця заява є зловживанням правом на її подання («Ржегак проти Чеської Республіки», «Дюрінже та Грандж проти Франції»).

У справі № 524/782/17, судом апеляційної інстанції було *відмовлено у задоволенні клопотання про призначення відеоконференції у справі*. Це пов'язане перш за все, з тим, що апеляційне провадження було призначено до судового розгляду без повідомлення учасників справи, констатувавши відсутність порушення прав людини з питань гарантій публічного характеру

провадження у судових органах в контексті пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Суд послався на прецедентну практику ЄСПЛ у справах «Aхен v. Germany», «Varela Assalino contre le Portugal».

У справі № 551/396/20 суд відмовив у задоволенні клопотання про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Основна теза правозастосування: бажання сторони у справі викласти під час публічних слухань свої аргументи, які висловлені нею в письмових та додаткових поясненнях, не зумовлюють необхідність призначення до розгляду справи з викликом її учасників. Публічний розгляд справи може бути виправданим не у кожному випадку. Так, у випадках, коли мають бути вирішені тільки питання права, то розгляд письмових заяв, на думку ЄСПЛ, є доцільнішим, ніж усні слухання, і розгляд справи на основі письмових доказів є достатнім. Зокрема, коли фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності, та обставина, що відкритий розгляд не проводився, не є порушенням вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції про проведення публічного розгляду справи.

Залишаючи апеляційні скарги без руху у зв'язку із тим, що строк на апеляційне оскарження пропущений і заявник не навів поважних причин строку для його поновлення, у мотивувальній частині найчастішим є посилання на ст. 6 Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини у справах "Олександр Шевченко проти України", "Трух проти України", "Пономарьов проти України).

Основна теза правозастосування: вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави. Однією із таких підстав може бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про

прийняті рішення у їхній справі. Проте, навіть тоді можливість поновлення не буде необмеженою, оскільки сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження. У кожній справі національні суди мають перевіряти, чи підстави для поновлення строків для оскарження виправдовують втручання у принцип *res judicata* (принцип юридичної визначеності), коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів ні у часі, ні в підставах для поновлення строків.

Відмовляючи у відкритті апеляційного провадження у зв'язку із тим, що доводи, наведені в заяві про поновлення строку на апеляційне оскарження не підтверджуються наявними доказами, судді апеляційного суду найчастіше посилаються на рішення ЄСПЛ у справах «Устименко проти України», «Ryabykh v. Russia», «Пономарьов проти України» (справа № 2-2084/2006).

Основна теза правозастосування: відхід від принципу *res judicata*, (тобто принципу остаточності рішення, згідно з яким жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення) можливий лише тоді, коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами. Якщо звичайний строк оскарження поновлюється зі спливом значного періоду часу, таке рішення може порушити принцип правової визначеності. Хоча саме національним судам, перш за все, належить виносити рішення про поновлення строку оскарження, їх свобода розсуду не є необмеженою. Суди повинні обґрунтовувати відповідне рішення. У кожному випадку національні суди повинні встановити, чи виправдовують причини поновлення строку оскарження втручання у принцип *res judicata*, особливо коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів стосовно часу або підстав для поновлення строків. Тобто, безпідставне поновлення строку на оскарження судового рішення, що набрало законної сили, пропущеного на значний термін, є порушенням вимог статті 6 Конвенції

про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду в такому його елементі, як правова визначеність.

Висновки

За результатами проведеної аналітичної діяльності встановлено, що як районними судами області, так і судом апеляційної інстанції ухвалення судових рішень та вирішення спорів між учасниками судового процесу здійснюється з урахуванням усталеної та прецедентної практики Європейського суду з прав людини, а також із застосуванням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляд на узагальнені дані відмічається тенденція збільшення правозастосування.

Поряд з цим, діапазон застосування рішень Європейського суду з прав людини рішень є досить вузьким, або ж однотипним. В межах одного суду, як правило, застосовуються однотипні рішення Європейського суду з прав людини.

Правозастосування відбувається або шляхом простого посилання на статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, або у поєднанні із правовими висновками, наведеними у конкретних справах Європейського суду з прав людини.

Зі змісту досліджених судових рішень вбачається, що суди із розрахунку фактично встановлених обставин у конкретній справі роблять висновок про наявність або відсутність порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Якщо попередні узагальнення свідчили про те, що суди Полтавської області у тексті своїх рішень формально наводили приклади рішень ЄСПЛ, наразі спостерігається тенденція, що суди здебільшого застосовують прецедентну практику ЄСПЛ у контексті, у смисловому значенні, із фактично встановленими обставинами у справі, та констатують факти дотримання або можливого порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою забезпечення подальшого застосування практики Європейського суду з прав людини судами Полтавської області необхідно вживати такі заходи:

- обговорити даний аналіз на зборах суддів;
- копію узагальнення надіслати районним судам області для ознайомлення;
- ініціювати питання щодо необхідності координування роботи кураторів суддів апеляційного суду із судьями підвідомчих районних судів у цьому напрямку;
- обговорювати та вивчати на зборах суддів рішення, ухвалені Європейським судом з прав людини; практику Верховного Суду щодо застосування норм Європейської конвенції.

**Суддя Полтавського
апеляційного суду**

П.С. Абрамов

Виконавець

Помічним судді Галушко А.О.